

## ІСТОРИЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЇ

УДК 37.0:378.4 (477.44)

Анатолій ГУДЗЕВИЧ

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА У ПЕДВУЗІ  
(ДО 40-РІЧЧЯ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ)

*Висвітлено основні етапи становлення природничо-географічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Проаналізовано особливості формування і розвитку кафедр факультету за 40 років його діяльності. Розкрито внесок співробітників кафедр та їх завідувачів у розвиток природничо-географічної освіти, проблеми і перспективи навчальної і наукової роботи кафедр факультету у нових умовах вищої школи.*

**Ключові слова:** природничо-географічний факультет, наукова діяльність, кафедра, спеціалізація, наукова школа.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Сучасні концепції освіти базуються на необхідності збереження традиційної для української школи (середньої та вищої) орієнтації на здобуття фундаментальних знань і умінь. Незаперечним є й те, що пріоритетна роль реалізації цих важливих напрямів належить природничим наукам та географії зокрема. Вони складають фундамент світобачення, а їх інтеграційний характер здатен виконувати три суттєві функції в суспільстві: освітньо-виховну, розвивально-виховну та оздоровчу. Цим самим шляхом всебічного розвитку природничо-географічного мислення підрастаючого покоління має виконуватися головне завдання освіти – забезпечення якості на основі збереження його фундаментальності й відповідності потребам особи, суспільства, держави.

Нові тенденції, які виражаються в переході від роздільного вивчення фізичної і соціально-економічної географії до інтегрованих курсів означає заміну покомпонентного підходу комплексним, що повинно дещо підсилити наукову популяризацію природничо-географічних знань та вказує на доцільність підготовки географів, біологів, екологів, економістів, хіміків та інших споріднених спеціальностей в одному підрозділі. Саме це спонукало створення у другій половині ХХ ст., на базі Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського, природничо-географічного факультету.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання історичного аналізу функціонування й основних здобутків кафедр, факультетів, інститутів в підготовці фахівців для різних галузей народного господарства України неодноразово піднімалися у статтях та публікаціях. Детально аналізувались різні грані цієї проблематики і вченими географами [1, 2, 6 та ін.]. Окремі аспекти наукової діяльності кафедр

природничо-географічного факультету Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського розглянуті в кількох публікаціях, які стосуються: формування природничо-географічного факультету [4,5], діяльності кафедри фізичної географії [3]. Однак при цьому багато питань, які стосуються функціонування факультету не були розглянуті.

**Формулювання цілей статті.** Метою публікації є висвітлення тенденцій трансформації змісту та організаційних засад науково-освітніх напрямів діяльності природничо-географічного факультету як найбільшого центра підготовки фахівців у галузі географії, біології, хімії і екології не тільки у Вінницькій області, але й на Поділлі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Природничо-географічний факультет є одним із найбільших структурних підрозділів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, одного з найдавніших навчальних закладів Вінниччини, який у 2012 році відсвяткував свій столітній ювілей.

Університет знаходиться між двома вокзалами – залізничним і Центральним автобусним, визначаючись найкращою транспортною доступністю (трамвайно-тролейбусні та автобусно-мікроавтобусні маршрути) серед інших навчальних закладів найвищого рівня акредитації області. Навчання в університеті відбувається у трьох спеціально обладнаних корпусах. Заняття на природничо-географічному факультеті проходять здебільшого на 6-8 поверхах порівняно нового восьмиповерхового навчального корпусу, побудованого на початку 80-х років ХХ ст.

Варто відзначити, що протягом усього періоду діяльності його назва залишається незмінною, тоді як назва кафедр та назва навчаль-

ного закладу і його підрозділів змінювалися неодноразово. Постановою Кабінету Міністрів № 122 від 4 лютого 1998 р. інститут реорганізовано в педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. 9 червня 1998 року Державна акредитаційна комісія визнала педуніверситет акредитованим за статусом закладу вищої освіти IV рівня. Це дозволило змінити структуру педагогічного закладу: усередині університету утворилося декілька інститутів, зокрема й шляхом об'єднання близьких за профілем освіти факультетів. Сьогодні підготовка вчительських кадрів здійснюється за денною і заочною формою навчання на природничо-географічному факультеті та семи інститутах: математики, фізики і технологічної освіти; філології й журналістики; фізичного виховання і спорту; історії, етнології і права; іноземних мов; педагогіки, психології і мистецтв; магістратури, аспірантури і докторантури.

Історія становлення природничо-географічного факультету охоплює декілька етапів, які виділяються на основі врахування динаміки його структури та відмінностей в плані напрямків підготовки студентів.

**Перший етап** розпочався у 1974 році з моменту утворення кафедри природничих наук на факультеті фізичного виховання, яку очолив к.х.н., доцент В.Г. Тертишний, й першого набору студентів на спеціальність "Географія і біологія". Дворічне функціонування природничо-географічного відділення в рамках фізичного виховання сприяло закладання основ в офіційному оформленні природничо-географічного факультету у 1976 році. Створення факультету стало запорукою підготовки географів і біологів передусім для потреб регіону. У числі тих, хто заклав фундамент факультету були кандидати наук, доценти П.М. Лебедєв, В.С. Поліщук, П.М. Сливка, А.П. Данилюк та ст. викл. В.М. Філіпов.

Першоосновою природничо-географічного факультету стало дві кафедри – природничих наук і географії. І якщо перша уже пройшла певне дворічне випробування, то кафедра географії, яку очолив доктор с.-г. наук, проф. Г.І. Ройченко з 1976 року лише розпочинала свою історію. У 1978 році з кафедри природничих наук виділилася кафедра біології, яка існувала до 1984 року (завідувач доц. В.Г. Тертишний; пізніше – доценти В.С. Поліщук, О.М. Камінський, С.М. Вдовиченко, Л.А. Гуменюк, проф. Д.І. Крикливий).

Право називатися першим очільником нового природничо-географічного напрямку у пе-

дагогічному інституті ім. М. Островського випало, по суті, двом особистостям. Після закінчення терміну в.о. декана природничо-географічного відділення в рамках фізичного виховання к.б.н., доц. А.П. Данилюка (1974-1976 рр.) деканом факультету став к.і.н., доц. С.Д. Плахотнюк (1976-1980 рр.). Обидва декани (в.о. і офіційний) стояли біля витоків організації підготовки фахівців з географії та біології у галузі природничих наук. Потім керівництво факультетом здійснювали доценти С.М. Вдовиченко (1980-1983 рр.) та П.М. Сливка (1983-1994 рр.).

**Другий етап** пов'язаний з укріпленням матеріально-технічної бази і розширенням контингенту викладачів і студентів. Цьому сприяло завершення на початку 80-х років ХХ ст. будівельних робіт і обладнання лекційно-лабораторних приміщень восьмиповерхового корпусу, де факультету було відведено 6-8 поверхи та практика залучення до викладання краєвих випускників факультету.

У цей період суттєво змінюється структура природничо-географічного факультету. Структурно цілісна до того часу кафедра географії у 1992 році організувалася у кафедру фізичної географії й кафедру економічної та соціальної географії. Завідувачами стали кандидати географічних наук, доценти Г.І. Денисик та Л.Ц. Масловська (пізніше кафедри очолювали доценти І.М. Півошенко та Л.Ф. Жовнір, В.І. Захарченко й Н.В. Бірюкова, відповідно).

У 2000 році при поділі кафедри природничих дисциплін (утворена у 1974 році) утворилися кафедра хімії та вдруге за історію факультету постала кафедра біології. Їх очолили д.т.н. проф. Д.І. Крикливий та д.б.н. проф. В.Г. Кур'ята.

Деяко раніше, в 1994 році до складу факультету увійшла кафедра анатомії і фізіології (завідувач доцент О.М. Долгов). На кафедрі у свій час працювали: д.б.н., проф. Ю.М. Фурман (нині завідувач кафедри "Медико-біологічних основ фізичного виховання і фізичної реабілітації" ВДПУ ім. М. Коцюбинського), професор університету Л.І. Поплавська, доценти Л.А. Сарафинюк (нині доктор біологічних та медичних наук, зав. кафедри "Фізичного виховання" ВНМУ ім. М.І. Пирогова), О.Д. Жовновата, А.С. Жупанов, І.І. Лучковський, ст. викладач В.В. Степаненко.

У жовтні 2006 року факультет структурно доповнила кафедра основ медичних знань (ОМЗ). Завідувач – доктор медичних наук, професор, член-кореспондент Академії наук

Автономної республіки Крим В.Г. Макац. З приєднанням кафедри ОМЗ факультет вперше за усю його історію розширив свій склад до шести кафедр. У їх штаті працювало 78 викладачів, в тому числі 5 професорів, з них 4 доктори наук, 40 кандидатів наук, доцентів. Цікаво, що кафедра ОМЗ була утворена 1978 року як міжфаківська. Спочатку її очолював доц. О.Я. Гринчипук, а згодом доц. Безкоровайний. Свою назву, себто "ОМЗ" кафедра отримала з 1990 року у зв'язку із відміною занять з цивільної оборони. У її штаті було 12 викладачів. У різний час у складі кафедри працювали доценти М.М. Віліхен, Н.В. Кириленко, О.І. Липовецький та викладачі О.С. Трофімов, І.В. Огородник, Т.І. Качан.

Відбувається суттєве розширення контингенту студентів природничо-географічного факультету за рахунок набору абітурієнтів на заочну форму навчання: "Географія" (з 1991 року), "Біологія", "Хімія та екологія" (обидві – з 1997 року). Значну роль у цьому процесі має відкриття нових ("біологія" і "хімія" з 1995 року) і додаткових спеціальностей ("географія і екологія", "географія та основи економіки", "біологія і хімія" з 2001 року) на стаціонарній формі навчання. Зрештою, накладання цих чинників виводить факультет на рекордні за кількістю студентів показники – 1802 особи у 2007 році. При цьому чітко споглядалася рівність у співвідношенні кількості представників очної та заочної форм навчання – по 901 особі.

Основні організаційно аспекти функціонування факультету на цьому етапі випадають на період керівництва ним проф. Б.Д. Панасенко (1994-2004 р.) та доц. Л.І. Стефанкова.

**Третій (сучасний) етап** в розвитку факультету почався у 2008 році. На його розвитку певним чином позначилися загальносвітова фінансово-економічна та державна демографічна кризи. Як наслідок – зменшення кількості студентів щорічно (на 2010-2011 н.р. – 774 на очній та 572 на заочній формі; на 2014-2015 н.р. – 545 на очній і 191 на заочній формі: 228 – географів, 150 – біологів і 97 – хіміків), а за тим і тенденції до укрупнення структурних підрозділів факультету. Так, уже у 2008 році кафедра анатомії і фізіології об'єдналася з кафедрою основ медичних знань. Новостворену кафедру анатомії, фізіології та основ медичних знань очолив к.б.н., доц. О.М. Долгов. На кафедрі працювали д.мед.н., проф. Г.С. Белканія, кандидати медичних та біологічних наук, доценти – С.О. Васильєва, Л.С. Гудзевич, ст. викладачі О.Л. Завальнюк, Г.Т. Ломинога,

О.А. Бельських, ас. І.В. Даценко. Навесні 2012 року кафедру було об'єднано із кафедрою біології.

У цей же час відбувається злиття кафедр фізичної географії та економічної і соціальної географії з утворенням кафедри географії під керівництвом д.г.н., проф. Г.І. Денисика. З 1992 року, на кафедрі економічної і соціальної географії працювали к.г.н., доценти Л.Ц. Масловська і В.І. Захарченко (завідувачі кафедри; нині д.е.н., професори інших вузів), Л.Ф. Жовнір, Т.В. Панасенко; кандидати економічних наук, доц. Н.В. Вавілова, С.Ф. Омельченко; к.пед. н., доцент Н.В. Бірюкова; к.г.н., ст. викл. і ас. Л.М. Кирилук, Н.Є. Копер, В.Р. Зеленчук, Г.В. Чернова; ст. викладачі К.О. Буткалюк (нині к.г.н., доц. кафедри економічної і соціальної географії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова), О.Ф. Ніколаєць, М.С. Стасюк, Л.П. Ковальова, асистенти О.Ф. Дзюбенко, В.М. Книш.

На противагу другому етапу розвитку факультету, де чіткою була тенденція до розширення освітніх можливостей студентів через введення нових і додаткових спеціальностей, третій етап демонструє їх згортання. Зокрема у 2014-2015 н.р. з випуском ОКР магістр вичерпується 14-річний досвід підготовки спеціальності "географія та основи економіки". Цей же рік є останнім у підготовці фахівців спеціальності "Хімія та екологія" на заочному відділенні факультету.

Флагман факультету – *кафедра географії* (під такою назвою функціонувала протягом 1976-1992; 2012 – по нинішній час). Як уже зазначалося, свою історію кафедра географії розпочала у 1976 році. Її створення, як власне і факультету, було зумовлено необхідністю підготовки фахівців за спеціальністю "Географія" задля вирішення не тільки суто освітніх, але й природничих і соціально-економічних проблем довкілля Вінниччини та інших регіонів України.

Спершу кафедру очолив доктор с/г наук, проф. Г.І. Ройченко, пізніше з 1989 по 1992 нею завідував к.г.н., доц. Г.І. Денисик. В період завідування кафедрою географії у 1992 року Г.І. Денисик ініціює створення кафедри фізичної географії. З 1993 по 2000 роки кафедрою керує к.г.н., доц. І.М. Півошенко. Наукові інтереси цього науковця були пов'язані з аналізом клімату України, зокрема формуванням клімату Поділля, Вінниччини. З 2001 року кафедру знову очолив д.г.н., проф. Г.І. Денисик і відповідно до вимог часу, втілюючи ідеї відроджен-

ня української фізичної географії здійснює свою наукову і освітню діяльність.

Навесні 2012 року після двадцяти років незалежного функціонування двох кафедр – фізичної географії та соціально-економічної географії, у результаті об'єднання, знову постала кафедра географії. Очолив кафедру д.г.н., професор, академік Академії Вищої освіти України Г.І. Денисик. Усі роки вона була випускаючою, тож зберегла свої позиції і надалі. Більше того, в зв'язку з об'єднанням із кафедрою соціальної та економічної географії вона розширила ці повноваження у підготовці фахівців напряму спеціальності "Географія".

У свій час тут працювали доктор географічних наук, професор С.Ю. Бортник, доктор с/г наук, проф. Г.І. Ройченко, кандидати наук доценти М.П. Верещагін, П.М. Лебедєв, П.М. Сливка, Ю.Г. Перельмутер, І.М. Півошенко, Б.Д. Панасенко, С.І. Конєва, старші викладачі Р.М. Кривенко, Е.П. Тимофєєва, асистенти А.Я. Косміна, С.В. Кременюк, В.В. Кокус, Г.В. Мудрак.

Нині на кафедрі працюють: доктори географічних наук, доценти А.В. Гудзевич і В.М. Воловик; кандидати географічних наук, доценти Л.І. Стефанков, О.М. Вальчук-Оркуша, О.П. Чиж, Г.С. Хаєцький, Ю.В. Яцентюк, Л.М. Кирилук; кандидати наук (педагогічних, сільськогосподарських, геологічних), доценти Н.В. Бірюкова, О.В. Дєдов, В.І. Корінний; кандидати географічних наук, ст. викл. І.М. Война, В.С. Канський, В.Р. Зеленчук, Г.В. Чернова, Л.В. Страшевська; ст. викладач О.М. Гусак; асистенти О.О. Антонюк, В.В. Канська, Т.Ю. Холковська, О.О. Квасневська, О.В. Рябоконт.

Пріоритетні наукові дослідження кафедри здійснюються за комплексною науковою програмою державного значення "збереження навколишнього середовища (довкілля) і збалансований (сталій) розвиток" та за регіональною комплексною науковою програмою "регіональне антропогенне ландшафтознавство: теорія і практика" з проблем антропогенного ландшафтознавства проведено вісім конференцій і три читання присвячені Ф.М. Мількову (Воронеж 2000, 2001, Вінниця 2003).

*Кафедра біології* – найдавніша кафедра на факультеті. Її історія розпочалася і тісно пов'язана з кафедрою природничих наук, створена у 1974 році. Двічі вона "народжувалася" у лоні кафедри природничих наук. Вперше на період з 1978 до 1984 року. Вдруге її створення ініціював у 2000 році доктор біологічних наук, про-

фесор В.Г. Кур'ята. З того часу він її беззмінний очільник.

Свої знання з біології в різні роки передавали студентам: кандидати наук, доценти А.П. Данилюк, Ф.С. Кисельов, С.Ю. Любушенко, Б.І. Розумовський, В.С. Поліщук, С.М. Вдовиченко, Г.Л. Ременюк, О.М. Камінський; ст. викладач В.М. Філіпов; асистенти О.П. Гайдученко, Р.Г. Кустова, М.А. Микитенко, Р.М. Маньковська, В. Ремінний, О.І. Макодай.

У 2012 році після включення кафедри анатомії, фізіології та основ медичних кадрів склад кафедри поповнився, суттєво зріс її фаховий та науковий потенціал. Нині навчально-виховний процес забезпечують: кандидати біологічних, медичних, сільськогосподарських і педагогічних наук, доценти О.О. Ткачук, О.А. Шевчук, В.В. Рогач, С.О. Васильєва, Л.С. Гудзевич, О.М. Долгов, П.В. Сарафинюк, Н.В. Левчук, О.В. Князюк; кандидати біологічних наук, ст. викл. О.А. Матвійчук, Л.А. Голунова, кандидати біологічних, сільськогосподарських і педагогічних наук, асистенти І.В. Попроцька, О.О. Ходаніцька, Т.В. Рогач, Л.О. Білявська; ст. викладачі Т.В. Кириєнко, О.Л. Завальнюк; асистенти Н.В. Баюрко, І.В. Даценко, С.В. Поливаний.

Кафедра біології бере участь у моніторингу біорізноманіття в зв'язку з деградацією місць існування, переексплуатацією і прямим знищенням видів та виконанні міжнародного проекту "Всеєвропейська мережа моніторингу фонових видів птахів". Метою проекту є здійснення моніторингу фонові авіафауни України у рамках Всеєвропейської мережі моніторингу фонових видів птахів. Міжнародний організатор моніторингового проекту є товариство BirdLife International (м. Брюссель). Координатор по Вінницькій обл. – к.б.н., ст. викл. О.А. Матвійчук.

*Кафедра хімії* як окремий структурний підрозділ природничо-географічного факультету ВДПУ імені М. Коцюбинського була створена у 2000 році. Першим завідувачем кафедри був доктор технічних наук, професор Д.І. Крикливий, з ініціативи якого і розпочалася підготовка майбутніх учителів хімії у Вінницькому педуніверситеті. Як провідний фахівець з хімії та хімічної технології (автор понад 200 наукових праць, 20 авторських свідоцтв та патентів на винаходи) він став основоположником наукової школи з вивчення новітніх процесів одержання фосфору, фосфоровмісних добрив і матеріалів. Під його керівництвом захищено 6

кандидатських дисертацій. На жаль у 2014 році професор Д.І. Крикливий пішов з життя і питання подальшого розвитку наукової школи залишається відкритим.

З 2005 року кафедру хімії очолював кандидат технічних наук, доцент О.В. Ковальчук, а з жовтня 2010 року обов'язки завідувача кафедри хімії виконує к.пед. наук, доцент О.А. Блажко.

Біля витоків становлення кафедри були доценти В.Г. Тертишний, Л.А. Гуменюк, Г.Л. Ременюк, О.К. Багрій. У різні роки на ній працювали: проф. Я.М. Ханік; доценти С.П. Прокопчук, Т.І. Ющенко, І.О. Цісар, Т.В. Гуменюк, М.Г. Паливода, В.І. Безсмертна, Г.О. Дензанов, О.В. Мудрак; старші викладачі В.Ф. Головата, М.В. Непийвода, І.В. Михайлова, Л.К. Паливода; асистенти В.В. Сербін Ю.О. Поліщук, Н.О. Шинкарук.

Традиції кафедри продовжують: кандидати технічних і біологічних наук, доценти – Т.М. Василінич, Г.Д. Петрук, Г.В. Сакалова, Т.М. Дабіжук; к.х. наук ст. викладач О.М. Павлик; ст. викл. О.С. Худоярова, Т.П. Сковрунська; ас. Н.С. Безносок, Р.Д. Крикливий, А.В. Блажко.

*Кафедри факультету* беруть участь у підготовці фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями "бакалавр", "спеціаліст" і "магістр" на стаціонарі та "бакалавр", "спеціаліст" – заочній формі навчання за кредитно-трансферною системою. ОКР магістр на заочній формі навчання готує лише кафедра біології. Зокрема, на кафедрі географії – зі спеціальностей "географія і біологія" та "географія і екологія" (на заочному – "географія і екологія"), на кафедрі біології – "біологія", "біологія і хімія" (на заочному – "біологія"), на кафедрі хімії – "хімія і біологія" та "хімія і екологія".

Факультет має належну лабораторну базу, в навчальній роботі викладачі використовують сучасні методи проведення занять та аналітичних досліджень. Працюють комп'ютерні класи. Аудиторії оснащені мультимедійними дошками, відеотехнікою, фото- і відеотеками. Викладачами кафедр розроблено навчально-методичні комплекси для усіх дисциплін, що викладаються, а також активно видаються посібники, в тому числі із грифом Міністерства освіти та науки України. П'ятнадцять навчально-допоміжних працівників допомагають забезпечувати викладання необхідних програмових природничо-географічних дисциплін.

З 2000 року на факультеті видаються "Наукові записки. Серія: Географія". Видано 25

номерів загальним обсягом майже 200 др. арк. Підготовлено до друку 26 номер. Важливим є участь усіх кафедр у підготовці й безперервному виданні з 2003 року загальнофакультетського збірника наукових праць "Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук".

За підсумками науково-світньої та виховної діяльності факультет досить часто виходить на перші місця в університеті, кафедри географії та біології щороку входять у п'ятірку найкращих. В останні роки кафедра географії неодноразово займала положення лідера в університеті.

Створено Інтернет-сайти кафедр факультету та геологічний і зоологічний музеї. Колекції геологічного і зоологічного музів кафедр географії та біології використовуються у науковій роботі, в навчальному процесі: у ході виконання лабораторних робіт з геології й зоології хребетних і безхребетних тварин, а фонди – для написання дипломних робіт.

Основними напрямками роботи кафедр факультету є: поглиблення професійної підготовки студентів та відповідність змісту навчання практичним запитам сучасної школи; підвищення ефективності навчально-виховного процесу, покращення науково-методичної і наукової роботи викладачів, педагогізація навчання і налагодження тісних зв'язків зі школами; пошук ефективних методів викладання дисциплін та методів контролю за якістю знань студентів, суттєве покращення самостійної і індивідуальної роботи студентів; пошук нових форм і методів навчання, впровадження передових сучасних методик викладання.

Тісна співпраця викладачів і студентів в їх реалізації принесла позитивні результати: останніх 14 років географічні представники факультету на Всеукраїнських студентських олімпіадах не покидають десятку кращих колективів, а в період 2009-2013 рр. завойовували I-III місця як в особистому заліку, так і в загальнокомандному (2009 – Тетяна і Ганна Прокопчук, 2010 – Прокопчук Ганна і Савчук Андрій, 2011 і 2012 – Богдан Денисик і Людмила Коваль, 2013 – Богдан Денисик і Вадим Рабоконь). У 2014 році Оксана Швець і Ярослав Процун зайняли четверте командне місце.

При кафедрах географії та біології відкрито постійно діючу аспірантуру з спеціальностей: 11.00.01 – Фізична географія, геохімія та геофізика ландшафтів і 03.00.12 – Фізіологія рослин. У 2013 році Стипендію Президента України призначено аспіранту кафедри біоло-

гії С.В. Поливаному (науковий керівник – проф. В.Г. Кур'ята).

На факультеті функціонують наукові школи з антропогенного ландшафтознавства (керівник – д.г.н., проф. Г.І. Денисик), фізіології рослин (керівник – д.б.н. проф. В.Г. Кур'ята). Успішність функціонування наукових шкіл підтверджується публікаціями, патентами, захистами кандидатських і докторських дисертацій. Зокрема, на кафедрі біології захищено докторську і вісім кандидатських дисертацій, а на кафедрі географії – три докторських та 22 кандидатських дисертацій.

Завідувачі кафедр географії та біології (проф. Г.І. Денисик, В.Г. Кур'ята) є членами спеціалізованих Вчених Рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій, членами редколегій фахових журналів з переліку ВАК України, членами президії республіканських товариств (Українського географічного та Українського товариства фізіологів), очільниками Вінницьких відділень Українських товариств (географічного і фізіологів рослин), експертами наукових секцій ("Географія", "Біологія, біотехнології, харчування") наукової Ради МОН, експертами департаменту акредитації та ліцензування МОН.

Співробітники кафедр є головами журі (проф. Г.І. Денисик – з географії, доц. Л.С. Гудзевич – з біології) і членами обласних шкільних олімпіад, конкурсів (в т.ч. і конкурсу "Вчитель року"), членами і головами журі 2-го етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт.

Колективом факультету здійснено значний внесок у пізнання та охорони природи краю. Її співробітники брали участь в фольклорно-етнографічних експедиціях (доц. А.В. Гудзевич: 2006-2007 рр. – Красилівський р-н на Хмельниччині; 2007 і 2012 рр. – сільські ради – Бушанська, Ямпільський р-н і Северинівська, Жмеринський р-н на Вінниччині); займалися

розробкою держбюджетних тем зі створення екомережі України (проф. Г.І. Денисик, доц. А.В. Гудзевич) та виконання госпдоговірних робіт з природоохоронної та екологічної тематики (доценти А.В. Гудзевич, В.М. Воловик, Ю.В. Яцентюк, ас. О.А. Матвійчук, О.І. Макодай та ін.).

Тісна співпраця з науковцями, організаціями, різноманітними закладами й установами міста, області, Подільського краю, а останнім часом – зацікавленими громадами й свідомими мешканцями позитивно впливає на вирішення нагальних проблем науки і практики факультету й регіону. Результати ж регіональних наукових досліджень, отриманих співробітниками факультету, мають стати фундаментом для розширення світогляду населення краю та слугувати поштовхом до формування високого патріотизму і високої відповідальності за свою місцевість, загалом – державу.

**Висновки.** Становлення природничо-географічного факультету як центру формування однойменного галузевого знання в сфері освіти й науки на Вінниччині має свої особливості, але загалом узгоджується із загальнодержавними тенденціями підготовки такого роду молодих фахівців. Нинішнє науково-освітнє положення природничо-географічного факультету в університеті та регіоні є наслідком узгодженої сорокалітньої роботи десятків і сотень науковців, спеціалістів своєї справи.

Проблемною та перспективною стороною діяльності факультету є встановлення недовіри нині, але вкрай необхідних різносторонніх наукових зв'язків із зарубіжними колегами, можливість обміну викладачами і студентами на період проходження навчальних практик, наукових стажувань задля формування результативної системи підготовки фахівців в області природничо-географічних наук на рівні сучасних кваліфікаційних вимог відповідно до потреб особи та суспільства.

#### Література:

1. Біланюк Володимир. Географічна освіта і наука у Львівському університеті [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http://ntsh.org/visnyk\\_N50](http://ntsh.org/visnyk_N50)
2. Геренчук К. До історії розвитку фізико-географічних наук у Львівському університеті / К. Геренчук, Л. Скварчевська // Фізична географія та геоморфологія. – Вип. 16. – К., 1976. – С.10-17.
3. Гудзевич А.В. Особливості функціонування кафедри фізичної географії в процесі підготовки вчителя географії та екології / А.В. Гудзевич, Г.І. Денисик, Б.Д. Панасенко // Матеріали ХХІІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції "Освіта на Поділлі: минуле та сьогодні" (до 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – С. 80-82.
4. Гудзевич А.В. Природничо-географічний факультет на тлі загальнодержавних та регіональних тенденцій початку ХХІ ст. / А.В. Гудзевич // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження / Збірник наукових праць ВДПУ. – Вип. 9 (14). – Вінниця, 2012. – С. 3-5.
5. Природничо-географічний факультет // 90 років Вінницькому державному педуніверситету імені Михайла Коцюбинського / відп. за вип. Н. М. Шунда. – Вінниця, 2002. – С. 141–150.
6. Суспільно-географічна підготовка фахівців у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка / За ред.

## References:

1. *Bilanjuk Volodymyr*. Heohrafična osvita i nauka u L'vivs'komu universyteti [Elektron. resurs]. – Režym dostupu: [http://ntsh.org/visnyk\\_N50](http://ntsh.org/visnyk_N50)
2. *Herenčuk K.* Do istoriï rozvytku fizyko-heohrafičnych nauk u L'vivs'komu universyteti / K. *Herenčuk*, L. *Skvarčevs'ka* // *Fizyčna heohrafija ta heomorfolohija*. – Vyp. 16. – К., 1976. – S.10-17.
3. *Hudzevyč A.V.* Osoblyvosti funkcionuvannja kafedry fizyčnoï heohrafiï v procesi pidhotovky včytelja heohrafiï ta ekolohiï / *A.V. Hudzevyč, H.I. Denysyk, B.D. Panasenko* // *Materialy ChChIII Vseukraïns'koï istoryko-krajeznavčoï konferenciï "Osvita na Podilli: mynule ta s'ohodennja"* (do 100-riččja zasnuvannja Vinnyč'koho deržavnoho pedahohičnoho universytetu imeni Mychajla Kocjubyns'koho). – Vinnyčja, 2011. – S. 80-82.
4. *Hudzevyč A.V.* Pryrodnyčo-heohrafičnyj fakul'tet na tli zahal'noderžavnych ta rehional'nych tendencij počatku XXI st. / *A.V. Hudzevyč* // *Aktual'ni pytannja heohrafičnych, biolohičnych ta chimičnych nauk. Osnovni naukovy problemy ta perspektyvy doslidžennja* / Zbirnyk naukovych prac' VDPU. – Vyp. 9 (14). – Vinnyčja, 2012. – S. 3-5.
5. *Pryrodnyčo-heohrafičnyj fakul'tet // 90 rokiv Vinnyč'komu deržavnomu peduniversytetu imeni Mychajla Kocjubyns'koho / vidp. za vyp. N. M. Šunda*. – Vinnyčja, 2002. – S. 141–150.
6. *Suspil'no-heohrafična pidhotovka fachivciv u Kyïvs'komu nacional'nomu universyteti imeni Tarasa Ševčenko* / Za red. *Olijnyka Ja.B.* – К.: "Nika-Centr", 2007. – 127 s.

## Резюме:

*Анатолій Гудзевич*. ЕСТЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В ПЕДВУЗЕ (К 40-ЛЕТИЮ ЕСТЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА).

Естественно-географическая составляющая – неотъемлемая часть структуры современного университетского образования. На протяжении последних сорока лет естественно-географические науки достойно представлены благодаря плодотворной деятельности научных коллективов одноименного факультета в стенах Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, который отметил в 2012 году свое 100-летие.

Формирование современной структуры естественно-географического факультета, становления его профессорско-преподавательского состава, создание научно-образовательного потенциала охватывает несколько этапов. Высокий динамизм собственного развития и реорганизационные процессы в университете не изменили его изначальной сущности. Факультет является единственным структурным подразделением университета, который сохранил свое название и статус.

Свою историю естественно географический факультет ведет с 1974 года, со времени создания кафедры естественных наук. Позже были созданы кафедры географии (1976; 1992 – физической географии и экономической и социальной географии), биологии (1978), анатомии и физиологии (1994), химии (2000), основ медицинских знаний (ОМЗ – 2006). В настоящее время научно образовательная и воспитательная деятельность обеспечивается тремя кафедрами – географии, биологии и химии.

На всех этапах развития естественно-географического факультета его деятельность определялась необходимостью подготовки специалистов за специальностями естественно-географического цикла ради решения не только сугубо образовательных или научных, но и социально-экономических проблем окружающей среды Винниччины и других регионов Украины. Научный авторитет естественно географического факультета подтверждается его взносом в подготовку научных кадров высшей квалификации, подготовка которых ведется через аспирантуру. На факультете созданы научные школы: антропогенного ландшафтоведения (руководитель – д.г.н., проф. Денисик Г.И.), физиологии растений (руководитель – д.б.н. проф. Курьята В.Г).

Основные направления научного поиска ученых естественно географического факультета связаны с проблемой сбалансированного развития и решением задач рационального природопользования и охраны окружающей среды.

**Ключевые слова:** естественно-географический факультет, научная деятельность, кафедра, специализация, научная школа.

## Summary:

*Hudzevich A.V.* NATURAL AND GEOGRAPHICAL SCIENCES AND EDUCATION IN TEACHER TRAINING UNIVERSITY (BY 40TH ANNIVERSARY OF NATURAL SCIENCES AND GEOGRAPHY DEPARTMENT).

Natural and geographical component is an integral part of the structure of modern education. During last 40 years natural and geographical sciences were presented with dignity thanks to the hard work of the scientific collective of the Department Natural Sciences and Geography in Vinnytsia Teacher Training University which is named after Mychailo Kotsiubynsky, whose 100th anniversary was in 2012. Formation of modern structure of Department Natural Sciences and Geography, organization of its teaching staff, founding scientific and educational potential includes few stages. High dynamics of its own development and reorganizing processes in the University didn't change its main point. This faculty is the only structural subdivision in the University which has kept its name and status.

The history of Natural Sciences and Geography Department began in 1974 when the chair of Natural Sciences was founded. Later the chair of Geography was founded in 1978 (1992 – the year of foundation of physical, economic and

social geography), chair of Biology (1978), the chair of Anatomy and Physiology (1994), the chair of Chemistry (2000), Basis of medical knowledge chair (2006). Now scientific and educational activities are ensured by three chairs – geography, biology and chemistry.

The activity of natural sciences and geography department on all stages of development was determined of necessity of training specialists in natural and geographical cycles for making solutions not only in educational spheres but in social and economic problems of environment of Vinnytsia and other regions of Ukraine. Scientific authority of the department is confirmed by its training specialists of high qualification who are prepared through the postgraduate studies. The faculty has its own scientific schools of anthropogenic landscape knowledge (Professor Denysyk G.I. – the supervisor) and physiology of plants (Professor Kuryaha V.G. – the supervisor).

The scientists of Natural Sciences and Geography Department try to find the solutions on such problems as environmental protection and efficient using of the natural resources.

**Key words:** Natural Sciences and Geography Department, scientific activity, chair, specialization, scientific school.

Рецензент: проф. Свинко Й.М.

Надійшла 29.10.2014р.

УДК 911.3.

Вікторія ЯВОРСЬКА

## МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПОРІВНЯННЯ СИСТЕМАТИКИ РОЗСЕЛЕННЯ НА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТА ГЕНЕТИЧНИХ ЗАСАДАХ

Традиційно головним напрямком дослідження територіальної організації населення у нашій країні лишається концепція територіальних систем розселення, жорстко прив'язаних до сучасного адміністративно-територіального устрою країни. У контексті державної регіональної політики її необхідно перевести на якісно новий рівень – регіональний, що істотно відрізняється за європейськими нормами від чинного обласного (плюс АР Крим) поділу. Майбутні регіони повинні бути виділені на об'єктивній історико-географічній, генетичній основі. В статті розкривається актуальна проблема – посилити увагу географів до генетичної систематики розселення, яка істотно поглибить і конкретизує теорію і методологію сучасної екістики. На даний час системи розселення різних рангів встановлюються переважно за адміністративно-територіальними межами, вони "задані", і цільові настанови дослідження полягають у їх порівняльній характеристиці. Методика визначення таких систем розселення виявляється непотрібною. Поза увагою дослідників лишається генеза систем розселення, їх формування і розвиток, виділення самих систем розселення як таких на генетичних та історико-географічних засадах.

Генеза розселення охоплює часи початкового заселення і господарського освоєння території, та всі його наступні зміни і трансформації. Це один з головних різновидів суспільно-географічних процесів, що має свою динаміку, тенденції розвитку, свою демографічну і соціально-економічну "траєкторію". Генетична систематика повинна комплексно враховувати всю множини історико-географічних передумов і чинників розселення, з одного боку, та особливості самого процесу розселення з його динамікою, трансформаціями та змінами – з другого. Як буде показано далі, це дуже непросте завдання, що потребує поглибленого методологічного і методичного розроблення.

**Ключові слова:** систематика розселення, історико-географічний підхід, генетичний підхід, екістика, населення.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Ключовою проблемою вивчення розселення населення у вітчизняній географії виступає його систематика. У численних концепціях розселення населення України, у програмах розвитку мережі поселень країни базовою таксономічною одиницею розселення виступає *система розселення*. Це поняття одержало доволі глибоку теоретико-методологічну розробку, має відповідну ієрархічну таксономію і набуло практичного використання у соціально-демографічних та економічних дослідженнях, у плануванні території.

**Мета роботи** провести методологічне порівняння систематики розселення на адміністративно-територіальних та генетичних засадах.

**Виклад основного матеріалу.** У вітчизняному містобудуванні таксономія систем розселення жорстко прив'язана до адміністративно-територіального устрою (АТУ) країни. Відтак, встановлені системи розселення, що відповідають різним територіальним рівням адміністративного поділу країни – національна (загально-державна), регіональні (обласні), міжрайонні, районні, локальні системи розселення. І гео-графи, і демографи повною мірою користуються у своїх розробках наведеною систематикою розселення, і це зрозуміло: системи розселення повинні мати управлінські структури, які розробляють і реалізують концепції, стратегії і плани їх соціально-економічного розвитку. Іншими